

Kontrollens betydelse för ungas brottslighet

Historiska perioder och samhällen med stark social kontroll kännetecknas av låg brottslighet, men också av konformitet och avsaknad av en sund utveckling av nya normer, värderingar och attityder. Det gäller alltså att få en rimlig balans mellan kontroll och frihet. Men det är mycket osäkert i vad mån samhället genom medvetna insatser kan styra denna balans, eller är i stånd att bedöma vilken nivå av kontroll som är optimal, menar Jerzy Sarnecki som här reflekterar över hur olika typer av kontroll i ett samhälle påverkar brottsligt beteende hos unga.

JERZY SARNECKI
professor, kriminologiska institutionen,
Stockholms universitet

■ Antalet fall av dödligt våld i form av mord, dråp och misshandel med dödlig utgång, räknat på 10 000 invånare, är idag 30–40 gånger lägre än i början på 1600-talet. Den mest dramatiska minskningen av detta våld ägde rum under cirka ett sekel, mellan början av 1600-talet och början av 1700-talet [1]. Det är föga sannolikt att denna nedgång kan tillskrivas förändringar på individnivå. Det är till exempel inte troligt att några viktiga genetiska förändringar har ägt rum hos det svenska folket under denna korta tid. Däremot har det under denna period inträffat stora förändringar i det svenska samhället, och det är i dessa förändringar som förklaringar till minskningen av det dödliga våldet måste sökas.

Brottslighetens variationer, över tiden samt även mellan olika länder och områden, är dramatisk. För att förstå dessa skillnader måste de relateras till förändringar i samhället. Det behövs alltså någon form av makrokriminologi, som beaktar hur människors vardagsliv ser ut och förändras.

Den intima relationen mellan det sätt på vilket vi lever och den brottslighet vi har uttrycks i så kallade rutinaktivitetsteorier [2]. Enligt Cohen och Felson måste tre förutsättningar vara uppfyllda för att ett brott skall kunna begås:

1. Det måste finnas ett sårbart objekt.
2. Det måste finnas en motiverad gärningsman.
3. Det måste föreligga avsaknad av kapabla väktare.

Förutsättning 2 och 3 avser två aspekter av samma fenomen – kontrollen. Gärningsmannens motivation handlar om den inre kontrollen, som vissa teoretiker [3] anser vara den viktigaste för-

klaringen till att människor avstår från brott. Den tredje faktorn avser den yttre eller sociala kontrollen. Den yttre kontrollen, genom till exempel uppfostran, leder till att barnet internaliserar fostrans (oftast också samhällets) normer, och därmed utvecklar egna normer, värderingar och samvete som fungerar som en inre kontroll.

Tillfällen till brott

Den första av Cohens och Felsons tre förutsättningar handlar däremot om tillfällena till brott i en given miljö. I de moderna västerländska samhällena har tillfällesstrukturen generellt påverkats av det senaste halvseklats välståndökning, som medfört en kraftigt ökad mängd varor och förändringar i deras distribution. Dagens många bilar, elektroniska apparater och mängder av andra stöldbegärliga »prylar« är ofta tämligen lättåtkomliga för obehöriga personer, till exempel på mörka gator, gigantiska parkeringsplatser eller dåligt bevakade snabbköpsbutiker. Sådana förhållanden har lett till dramatiska ökningar av stöldbrottsligheten i de flesta välståndssamhällen.

Ökat välstånd kan också ge fler tillfällen till våldsbrott. Dels växer tillgången på alkohol som ju är en viktig utlösande faktor [4], dels ökar sannolikheten för våldsamma konfrontationer när fler deltar i nöjesaktiviteter [5]. Men i de flesta välståndssamhällen – i motsats till de flesta samhällen där människor är fattiga – är egendomsbrottsligheten mer omfattande än våldsbrottsligheten.

Välståndsförändringar är en intressant faktor vid studier av förändringar av antalet stölder. Under andra hälften av 1800-talet och början av 1900-talet ökade antalet lagföringar för stöldbrott i Sverige under dåliga tider, som vid svälten 1867–1868 och hungersnöden 1917–1918. Om fattigdomen i ett redan

Serie: Antisociala barn – arv eller miljö?

Tidigare artiklar i serien är publicerade i Läkartidningen nr 16, 17 och 19/01.

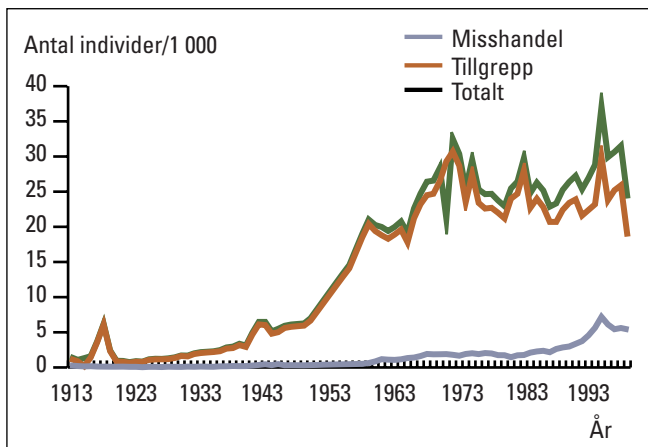
fattigt samhälle blir ännu större tycks en upplösning av den gällande ordningen äga rum, med ökad brottslighet som följd. I ett välståndssamhälle tycks motsatsen gälla: snabbt ökat välstånd, som under det senaste halvseklet, leder till högre brottslighet på grund av fler frestelser, till exempel i form av lättillgängliga och stöldbegärliga varor. Och omvänt: när välståndökningen mattas av eller upphör, stagnerar brottsutvecklingen. Under den förhållandevis allvarliga ekonomiska krisen i början av 1990-talet minskade den polisrapporterade stöldbrottsligheten under flera år i rad.

Kontrollen

Välståndsökningen är dock inte den enda faktor som är av betydelse för brottsutvecklingen. I så fall borde kurvan över det senaste seklets lagföringar se likartad ut hos alla åldersgrupper. Det faktiska förhållandet är dock att andelen lagförda under perioden 1920 till 1975 tycks öka betydligt snabbare bland ungdomar än övriga åldersgrupper. Från perioden 1921–1925 till perioden 1971–1975 har andelen ungdomar, 15–17 år, som i Sverige lagförts för grövre brott ökat 23 gånger (Figur 1) [6]. Motsvarande ökning var för 18–20-åringar 10 gånger och för personer över 20 år mellan 4 och 6 gånger. Den faktor som gör att ungdomarna påverkas annorlunda av förändringar i tillfällesstrukturen än andra åldersgrupper är troligen just kontrollen.

Den amerikanske kontrollteoretikern Travis Hirschi [7] anser att den eviga frågan »varför människor begår brott« i själva verket är fel ställd. Man bör i stället fråga varför människor inte begår brott. Enligt Hirschi finns svaret i de band som länkar människorna till samhället:

1. Attachment to conventional individuals/activities (anknytning till föräldrar, skola, kamrater etc).
2. Involvement in conventional (till

Figur 1. 15-17-åringar lagförda för misshandel och tillgrepp åren 1913-1999 [20].

exempel engagemang i skola, arbete och föreningar).

3. Commitment to conformity (konforma mål vad avser utbildning, arbete, hederligt liv etc).

4. Belief in legitimate order (positiva attityder gentemot lagstiftning, rättsvårdande myndigheter etc, negativa attityder till brottslighet och missbruk).

Hirschis teori kallas allmänt för kontrollteori och bygger på empiriska studier av highschool-elever i Kalifornien. Den avser individnivån, och kan därmed användas för att besvara frågeställningar som »varför vissa människor inte begår brott medan andra gör det«, eller kanske snarare »varför vissa människor begår färre brott än andra«. De som inte begår några brott alls är nämligen ytterst sällsynta [8]. Men Hirschis teori kan också användas på samhällsnivå för att besvara frågor av typen »varför brottsligheten i ett visst samhälle varierar över tiden eller geografiskt«. Om Hirschi har rätt bör samhällen där människor har starka band till samhällets institutioner ha lägre brottslighet än där sådana bindningar är svagare. Resonemanget har sina rötter i den sociologiska tradition som till exempel Emile Durkheim [9] representerar med sin teori om anomie. Enligt den senaste är normupplösning i samhället en viktig förklaring till att människor tappar fotfästet i tillvaron och kanske börjar begå brott eller rent av tar livet av sig.

Olika dimensioner av beteendekontroll

Kontrollen av mänskligt beteende kan indelas i extern eller intern samt formell eller informell. Senare diskuterar jag också vertikal kontra horisontell kontroll.

Enligt Kornhauser [10] är mycket av den sociala kontrollen indirekt. Individen påverkas i sitt beteende även av sådana band som inte syftar till beteendekontroll. För att känna motstånd mot normöverträdelse räcker det till exempel att individen är djupt involverad i en viss aktivitet eller gemenskap, och därför lo-

jal mot de normer och värderingar som råder där. På motsvarande sätt är den effektivaste formen av föräldrakontroll över barn inte auktoritär (att föräldrarna ger order och ser till att dessa efterlevs). Ett mer demokratiskt samspel där barnet och föräldrarna utbyter tankar och känner förtroende för varandra tycks i de flesta fall vara mer verkningsfullt.

Kontrollen av individens beteende kan vara extern eller intern. Den externa kontrollen är den som finns först, till exempel när det lilla barnet får sina första tillsägelser och förmaningar. Under de första levnadsåren är vi alla ögontjänare. Men efter hand kommer en hel del av den externa kontrollen att internaliseras och styra oss inifrån, ofta utan att vi ens är medvetna om det. Vi avstår från att göra vissa saker därför att »så gör man inte« eller för att undvika det obehag som dåligt samvete innebär. Benägenheten att bryta mot normerna varierar med det utbyte vi får om vi gör det, risken för upptäckt, vilken bestraffning vi väntar oss och – självfallet – graden av internaliseringen av normen.

Den externa kontrollen brukar man dela upp i formell och informell. Informell kontroll utövas av familjekretsen, grannar, kamrater osv, medan den formella kontrollen utförs av till exempel polisen och skattemyndigheterna. Kontrollen blir mer formell i ju högre grad den regleras i lagstiftning och genomförs i form av myndighetsutövning. Men inte ens polisens kontroll är alltid helt formell, samtidigt som familjens sociala kontroll i viss mån är formaliserad genom exempelvis familjebalkens stadganden om föräldrars ansvar för sina barn. Det framstår därför som mer rimligt att se förhållandet mellan formell och informell kontroll som en kontinuerlig dimension, en skala mer än som en dikotomi.

Historisk utveckling av informell kontroll

Min tes är att kontrollen i vårt samhälle blivit mindre effektiv under det senaste

seklet och att det – vid sidan av ökning av tillfällen till brott – kan förklara ökningen av brottsligheten, i synnerhet bland unga människor. I motsats till många av dagens samhällsdebattörer som talar om förändringar av den interna kontrollen – »normupplösningen« – finner jag förändringarna i den externa kontrollen mest intressanta. Jag anser att en effektiv extern kontroll, både formell och informell, är en förutsättning för stark intern kontroll.

Att den externa kontrollen minskat mer beträffande tonåringar än övriga åldersgrupper beror på samhällets struktur- och omvandling, inte minst på arbetsmarknaden. Barn och tonåringar hade i historisk tid sin givna roll i försörjningsarbetet. Både i bonde- och hantverkssamhället och i det tidiga industrisamhället introducerades man tidigt i arbete, oftast stegvis och under de första levnadsåren som en del av barn tillsynen. När barnen var små var huvudsyftet med att engagera dem i det som föräldrar, äldre syskon eller andra vuxna gjorde i första hand att underlätta kontrollen över dem. Ju äldre barnen blev, desto större betydelse fick den nytta barnen gjorde för övriga familjemedlemmar. Vid omkring 15 års ålder »gick barnen ihop ekonomiskt«, det vill säga började producera mer än de konsumerade [11]. Genom att arbeta med vuxna lärde sig barnen också det yrke de så småningom kom att ha.

Familjens kontroll minskar

Min tes är vidare att graden av kontroll som utövas gentemot en individ är relaterad till i vilken mån denna individ påverkar sin sociala omgivning. De mest kontrollerade är de individer som gör mest nytta och de som orsakar störst skada. De senaste sekternas utveckling har inneburit att den nytta som de unga gör i samhället successivt har minskat. Anledningen är att produktionen har centraliserats och professionaliserats, vilket minskat behovet av barns och ungdomars arbete. Det är realistiskt att anta att det råder en återkopplingsmekanism mellan dagens negativa syn på barnarbete och det minskade behovet av barn i produktionen. Det är dock rimligt att anta att i och med att de unga slutade försörjningsarbete så minskade också de vuxnas motiv att kontrollera deras beteende.

Rent ekonomiskt spelar det numera ingen roll för föräldrarna om de unga beter sig i enlighet med samhällets normer eller inte. Föräldrarnas arbete blir inte hårdare om de unga missköter sina åligganden (till exempel i skolan); familjens ekonomi kommer knappast att bli sämre av det. Inte heller om de unga begår brottsliga handlingar kommer detta att

påverka föräldrarna ekonomiskt. Enligt den nu rådande lagstiftningen är de unga i princip själva ansvariga för de skador de vållat, både avsiktligt och oavsiktligt. Men självfallet finns det även i dag starka länkar mellan unga och vuxna som gör de vuxna angelägna om att de unga fungerar väl socialt.

Även om viljan att utöva kontroll finns, har möjligheten kraftigt minskat jämfört med för 100–200 år sedan. Ett skäl är arbetslivets förändrade organisation. De vuxnas förvärvsarbete och barntillsynen har numera separerats. De vuxna finns större delen av dagen på en helt annan plats än de unga, med undantag av de professionella fostrarna. Vidare finns mer sällan en sådan relation mellan kontrollören och den kontrollerade som en effektiv informell kontroll förutsätter. I en by eller på en bruksort, där det fanns förhållandevis få människor, var det lätt för en ung människa att träffa på några han kände, vilket minskade den unges benägenhet att bryta mot normerna.

Det är helt klart att det är äldre barn och tonåringar som påverkas mest av denna samhällsförändring. Kontrollen av de yngre barnen måste alltid vara minutiös och har med stor sannolikhet skärpts, då riskerna, till följd av trafikutveckling och annat, har ökat medan barnolyckorna har minskat. Däremot har denna kontroll ändrat karaktär till följd av att först männen och sedan kvinnorna började arbeta utanför hemmet.

Visserligen har sannolikt den totala arbetsbördan för vuxna män minskat, men restiden till och från arbetet och deras engagemang i hushållsarbetet och barnen har samtidigt ökat. Kvinnans situation har förändrats mer än männens. Deras ansvar för kontrollen av barnen innebar att de själva var noggrant kontrollerade (kontroll av andra innebär ofta att man själv blir kontrollerad). Även om denna del av kontrollen av kvinnor minskat, har den ersatts av arbetslivets kontroll. För en liten grupp kvinnor – de unga, ensamstående, barnlösa, förvärvsarbetande eller studerande kvinnorna – har den externa kontrollen minskat påtagligt. Det är dock troligt att denna grupp har en så starkt utvecklad intern kontroll att normbrotten (även om de har ökat) hos den trots allt är tämligen sällsynta.

Den horisontella kontrollen

Den historiska utvecklingen i vårt samhälle har alltså försvagat den vertikala kontrollen från de vuxna till de unga. Samtidigt har den horisontella kontrollen, den som sker mellan jämnåriga, befrämjats av det faktum att ungdomar i vårt samhälle numera utgör en separat

grupp genom sin unika ställning som varken barn eller vuxna. Ungdomstidens förlängning både fysiologiskt (det vill säga allt tidigare biologisk mognad) och socialt (skoltidens förlängning, se nedan) gör att denna grupp har ökat sin andel av befolkningen. Något förenklat kan man säga att arbetsgemenskap mellan vuxna och unga till stor del har ersatts av fritidsgemenskap mellan unga.

I motsats till den ovannämnda Hirschi anser jag att även »attachment to non-conventional others« har betydelse för avvikande beteende. En annan klassiker inom kriminologin, Sutherland [12], hävdar att brottsligt beteende lärs in genom »association till modeller för avvikande beteende«. Försvagning av den vertikala kontrollen och förstärkning av den horisontella resulterar alltså i ökad risk för avvikande beteende hos unga. De unga, som på grund av hemförhållanden eller andra orsaker har svaga länkar till det konventionella samhället, påverkas lättare genom associationer till modeller för avvikande beteende. Det tycks numera vara sällsynt att de unga introduceras av vuxna, till exempel föräldrar, i brottslighet eller brottsliga attityder och värderingar. Inlärnin av det avvikande beteendet sker i stället i kamratkretsen, där också positiva attityder och värderingar till brottsligheten ibland lärs in.

Vilken yttre form denna påverkan från jämnåriga och något äldre sedan antar tycks inte spela någon större roll. De unga med instabil bakgrund tycks söka sig till vilken yttring som helst av till exempel de så kallade ungdomskulturerna, bara de är tillräckligt starka (»häftiga«). Ofta, som i fallet med 1960- och 1970-talens hippies eller dagens skinheads, handlar dessa subkulturer om en kraftigt överdriven, karikerad form av de i samhället för tillfället populära värderingarna. Ofta ger dessa ungdomar med svaga band till det etablerade samhället kraftfullt uttryck för de normer och värderingar som den grupp eller den subkultur som de ansluter sig till står för. Det visar sig dock att de förhållandevis lätt kan överge både gruppen och värderingarna och ansluta sig till en annan subkultur. Det är grupptillhörigheten, och en med den förenad identitet, och inte gruppens ideologi som är det primära för dessa ungas anslutning till gruppen.

Försök att öka den formella kontrollen

En urholkning av kontrollen kan innebära ett hot mot samhället. Samhällets motåtgärder kan till exempel vara att försöka öka sammanhållningen genom att skaffa sig en yttre fiende eller genom en religiös eller politisk väckelse. I Sverige, liksom i många andra länder, har

man försökt komma till rätta med problemet genom utbyggnad av offentliga institutioner som kan kompensera för det bortfall av kontroll som ägt rum.

Utbyggnaden av skolor i storstäderna är direkt relaterad till behovet av kontroll av barnen [13]. Skolorna i städerna fick bort horder av tiggande och stjälande barn från gator och torg. Dessa var barn till fattiga arbetare och andra, som inte själva kunde ansvara för barnens tillsyn. I städerna, där barnen och tonåringarna tidigare än på landsbygden förlorat sin plats i produktionen, var också närvaron i skolan betydligt större. På landsbygden kom det att dröja länge innan även de äldre barnen och tonåringarna var närvarande på lektionerna under såddens och skördens intensiva arbetsperioder.

Det är inte möjligt att bedöma i vilken mån den obligatoriska skolans förlängning hänger samman med ett ökande behov av tillsyn av barn och tonåringar, och i vilken mån den är relaterad till ett större kunskapsbehov. En inte alltför djärv tes är dock att behovet av välutbildad arbetskraft kan tillfredsställas mera effektivt genom en arbetslivsanknuten utbildning än inom ramen för en obligatorisk och i huvudsak teoretisk skolutbildning. Däremot är den numera tioåriga obligatoriska grundskolan och den treåriga gymnasieutbildningen för nästan alla ungdomar en för vårt samhälle fullt acceptabel kontrollåtgärd gentemot människor som anses vara för unga och omogna för att göra nytta på arbetsmarknaden.

Andra institutioner i kontrollens tjänst

Skolan är bara en i raden av offentliga institutioner, med mer eller mindre utpräglade kontrollfunktioner, som expanderat i takt med minskningen av den informella kontrollen. Det är ingen tillfällighet att socialtjänsten, polisen, fritidsförvaltningar osv inriktar en stor del av sin verksamhet på unga. Behovet av kompensation för bortfallet av den informella kontrollen är, som nämnts, störst för denna grupp. Men även andra åldersgrupper blir föremål för nya institutioners insatser genom växande skatteförvaltningar, domstolar, familjerådgivningar etc.

Som vanligt är det svårt att se kausaliteten i de olika förändringarna. Utbyggnaden av de offentliga institutionerna hade (kanske främst på 1960- och 1970-talen) en kraftig ideologisk motivering, som beskriver dem som medel att öka välståndet och jämlikheten och som ett viktigt led i avskaffandet av samhällsklyftorna. Skolan förväntades till exempel ge alla barn, oberoende av social bakgrund, lika förutsättningar. Lik-

Annons

Annons

ande förväntningar knöts till socialtjänsten, den allmänna sjukvården osv. Det nödvändiga i att bygga ut den offentliga sektorn fördes inte minst fram av dess egna anställda. Den gav ju deras arbete legitimitet. Ju större offentlig sektor, desto starkare blir de grupper som försvarar den [14].

Samtidigt växte kritiken mot det gamla samhällets viktigaste byggsten – familjen. Kvinnorörelsen visade på kvinnoförtrycket. Föräldrars misshandel och förtryck av barnen uppmärksammades. Vissa författare såg den patriarkaliska familjen som roten till det politiska och sociala förtrycket i samhället i stort. Många hävdade att familjen i så stor utsträckning som möjligt borde ersättas av jämlika, demokratiska, professionella institutioner. De israeliska kibbutzerna och försök med institutionell barnuppföstran i Kina och Sovjet väckte stort intresse [15, 16].

Mellan åren 1960 och 1982 ökade antalet sysselsatta 6,6 gånger inom socialvården, 5,2 gånger inom fritidssektorn, 4,4 gånger inom socialförsäkringssystemet, 3,5 gånger inom hälso- och sjukvården, 2,7 gånger inom undervisningen etc [17]. Ökningen fortsatte sedan, om än i ett långsammare tempo, fram till början av 1990-talet, då antalet anställda inom den offentliga sektorn stagnerade eller sjönk till följd av recessionen. På senare år har man åter börjat förstärka vissa delar av den offentliga sektorn (som i debatten kallas för »vård, skola och omsorg«).

Förändrad syn på den offentliga sektorn

Redan under mitten av 1970-talet inträffade dock förändringar som på längre sikt dämpade denna kraftiga expansion av de flesta institutioner för formell kontroll. Oljekrisen år 1974 utgjorde i detta avseende en vattendelare. Den ekonomiska tillväxten stagnerade, och så småningom bromsades utbyggnaden av den offentliga sektorn. Den nya tidens dominerande ideologi är betydligt mera skeptisk till att samhällsproblemen kan lösas genom utbyggnad av de offentliga institutionerna. Kritiken riktas mot bristen på måluppföljning, serviceanda, en ökande byråkratisering osv [14].

I det mer konservativa samhällsklimatet började man åter framhäva betydelsen av familjen och andra företrädare för den informella kontrollen. Man pekade också på den ökning av ungdomsproblem under 1950-, 1960- och första hälften av 1970-talen, som inte hade stoppats med utbyggnaden av offentliga institutioner. Nya behandlingssidéer, som den så kallade nätverksterapin, framhäver att klientens eget nätverk av anhöriga, vänner och arbetskamrater

skall få ta ansvaret för problem. Socialarbetarens roll begränsas till att aktivera detta nätverk. Också så kallad kognitiv inriktad behandling bygger på att individen får hjälp för att på ett bättre sätt kunna ta ansvar för sitt eget beteende.

Förändringarna i synen på avvikande beteende hos unga har påverkat samhällets reaktioner på ungdomsbrott, som sedan mitten av 1980-talet skärpts markant mot brott begångna av 15–17-åringar. Detta yttrar sig bland annat i att andelen i denna åldersgrupp som får åtalsunderlåtelse har minskat kraftigt, och att allt fler ungdomar åtalas och döms [18].

Kontrollens dilemma

Enligt min uppfattning kan kritiken mot den offentliga sektorns oförmåga att kompensera bortfallet av den informella kontrollen inte helt avfärdas. Visserligen vet vi inte hur situationen skulle se ut om de offentliga kontrollinstitutionerna inte hade byggts ut, men svängningar i brottsligheten och andra sociala problem, i synnerhet bland de unga (inte minst nedgången av brottsligheten i Sverige under första hälften av 1990-talet), ger intryck av att vara tämligen orelaterade till omfattningen av dessa institutioner. Även om en sådan relation skulle finnas finns det andra faktorer av stor betydelse för utvecklingen av avvikande beteenden. Brottsligheten stagnerade eller minskade under 1990-talet i stora delar av västvärlden, inte minst i USA [19]. Globala förändringar i världsekonomin, teknologisk utveckling och med dessa sammanhängande ideologiska paradigmskiftet påverkar både nivån på brottsligheten, och andra typer av avvikande beteenden, och vår social- och kriminalpolitik.

Det kan ifrågasättas om det över huvud taget är möjligt att ersätta bortfallet av den informella kontrollen med formell kontroll. Jämförelse mellan olika länder visar att där den formella kontrollen är hög tycks också den informella kontrollen vara det. Att den förra ofta inte är synlig i sådana samhällen beror på att den sällan behöver ingripa, men när det sker kan reaktionerna vara mycket kraftiga.

I totalitära länder tycks formell kontroll vara mer effektiv, men den baserar sig då på ett omfattande förtryck och befinner sig ofta på gränsen till den informella kontrollen. Den utövas av officiella eller halvofficiella institutioner, men med medel som ligger utanför lagen eller i laglöshetens omedelbara närhet (till exempel den hemliga polisens härjningar i diktaturer).

Under det senaste decenniet har frågan om den formella kontrollens effekti-

vitet i ett demokratiskt samhälle åter aktualiserats. Den kraftiga nedgången av bland annat våldsbrottsligheten i USA under 1990-talet har relaterats till förstärkning och effektivisering av polisen (som den så kallade nolltoleransmodellen i New York) och till den dramatiska ökningen av antalet fångar (en ökning med cirka fem gånger sedan 1975). Men enligt Blumstein och Wallman [19] är det inte möjligt att fastställa om förändringar inom polisen över huvud taget har haft någon effekt på brottsnivån i USA. Den ökande fångpopulationen kan förklara högst en fjärdedel av brottslighetens minskning, enligt samma författare. Myndigheternas åtgärder kan alltså varken förklara den amerikanska brottslighetens nedgång under 1990-talet eller dess ökning under andra hälften av 1980-talet.

Ett intressant fenomen är att vi i vårt samhälle accepterar en mycket högre grad av ingripanden från företrädare för den informella än för den formella kontrollen. De kontrollåtgärder som vidtas inom familjen, i grannskapet eller till och med i arbetslivet tar i betydligt mindre utsträckning hänsyn till principer om likhet inför lagen, åsikts- och yttrandefrihet etc. Uppföstran och annan påverkan inom familjekretsen är ofta åsiktsfrihetens raka motsats – de vuxna för systematiskt fram sina egna värderingar och idéer. Fullständig religiös eller politisk frihet är knappast möjlig i en familj. Det är den informella kontrollens djupt ingripande karaktär som gör den så effektiv. Samtidigt är det dock just dessa egenskaper som gjorde att den uppfattades som så förtryckande under 1960- och 1970-talens debatt. Att den formella kontrollen ofta föredrogs vid denna tid beror på att denna i ett demokratiskt och pluralistiskt samhälle kraftigt begränsas av ett antal grundläggande principer om rättssäkerhet, likhet inför lagen, åsikts- och yttrandefrihet, religionsfrihet osv.

En patriarkalisk familj av det gamla slaget i ett samhälle med en gammaldags formell kontroll kan vara ett alldeles utmärkt instrument för minutiös kontroll av barns beteenden. Men den starka sociala kontrollen innebär konformitet i alla avseenden; det är den som har makten att utöva denna kontroll som avgör vad som är avvikelser från normer. En sådan kontroll hindrar sannolikt effektivt det som många uppfattar som destruktiva beteenden, men samtidigt en sund utveckling av nya normer, värderingar och attityder. Vid stark kontroll är normbrott sällsynta, men utan normbrott är samhällsutveckling knappast möjlig.

Det är det som är kontrollens dilemma. Historiska perioder och samhällen

med stark kontroll karakteriseras av låg brottslighet (i varje fall från medborgarnas sida, statens övergrepp mot medborgarna kan vara desto större), men troligen också av långsam utveckling samt förtryck, kanske speciellt av unga människor. I vår tid och i vårt samhälle har unga människor stora möjligheter att välja sin egen livsväg, politisk åskådning, religiös tro, yrke och samlevnadspartner. De flesta ungdomar använder dessa möjligheter konstruktivt för sig själva och på sikt för samhället. Det finns emellertid en liten minoritet som använder friheten från kontroll till något destruktivt för sig själva och andra. Det tycks vara mycket svårt att skapa ett samhälle där människor har frihet till konstruktiv utveckling samtidigt som de hindras från destruktivitet, eftersom definitionen av vad som är konstruktivt eller inte i så hög grad är normativ och historiskt relativ. Många övergrepp mot mänskligheten har motiverats på ett för samtiden fullkomligt logiskt sätt. Med tanke på hur fel våra förfäder har haft är det föga sannolikt att just vi har rätt.

Sett i detta perspektiv är problemen med avvikande beteenden knappast möjliga, och inte ens lämpliga, att lösa. Det som återstår är att söka en rimlig balans mellan kontroll och frihet. Däremot är det osäkert i vilken mån samhället genom medvetna insatser kan styra denna balans. Det är inte ens säkert att vi kan bedöma vilken nivå av kontroll som är optimal.

*

Artikeln är en omarbetad version av kapitlet »Kontrollens dilemma – förtryck eller rättssäkerhet« ur boken »Så tuktas ungdomen« (B Jonsson, redaktör), HSL Förlag, 1991.

Referenser

1. Kaspersson M. Dödligt våld i Stockholm på 1500- 1700- och 1900-talen. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet; 2000.
2. Cohen LE, Felson M. Social changes and crime rate trends: A routine activities approach. *American Sociological Review* 1979;44:588-608.
3. Gottfredson MF, Hirschi TA. *General theory of crime*. Stanford: Stanford University Press; 1990.
4. Lenke L. Våldsbrott och alkohol: en studie i misshandelsbrottslighetens utveckling. Stockholm: Kriminalvetenskapliga institutet, Stockholms universitet; 1975.
5. Wikström POH. *Urban crime, criminals, and victims: the Swedish experience in an Anglo-American comparative*. New York, Berlin: Springer-Verlag; 1991.
6. von Hofer H. *Brott och straff i Sverige*. Stockholm: Statistiska Centralbyrån; 1985. Urval nr 18.
7. Hirschi T. *Causes of delinquency*. Berkeley: University of California Press; 1969.
8. Ring J. *Hem och skola, kamrater och brott*.

Stockholm: Stockholms universitet, kriminologiska institutionen; 1999.

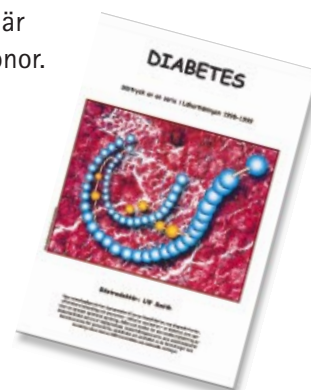
9. Durkheim E. *Suicide*. Glencoe: Free Press; 1951.
10. Kornhauser R. *Social sources of delinquency*. Chicago: University of Chicago Press; 1978.
11. Gaunt D. *Familjeliv i Norden*. Stockholm: Gidlunds; 1983.
12. Sutherland EH. *Principles of criminology*. Philadelphia: Lippincot; 1947.
13. Sandin B. På jakt efter skolans historia: några argument för nödvändigheten av att skifta perspektiv. Stockholm: Utbildningshistoria; 1988. p. 157-70.
14. Sarnecki J. *Byråkratins innersta väsen*. Stockholm: Carlssons; 1985.
15. Bronfenbrenner U. *Två barndomsvärldar*. Stockholm: Wahlström & Widstrand; 1972.
16. Bettelheim B. *Barn i kibbutz*. Stockholm: Wahlström & Widstrand; 1973.
17. *Offentliga sektorn – ekonomi sysselsättning och trender*. Stockholm: Näringslivets ekonomifakta; 1983.
18. *Brottsförebyggande rådet. Påföljdssystemet för unga lagöverträdare*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet; 2000. Rapport 2000:7.
19. Blumstein A, Wallman J. *The crime drop in America*. Cambridge: Cambridge University Press; 2000.
20. von Hofer H. *Criminal violence and youth in Sweden: A long-term perspective*. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention* 2000;200:56-72.

Särtryck

Läkartidningen

Nya vetenskapliga rön har lagt grunden till en ny klassifikation, nya diagnoskriterier, effektivare behandling och prevention – inklusive vaccination – av diabetes, som uppvisar en närmast epidemisk spridning. Målen och medlen för den snabba förbättringen av diabetesvården som nu är möjlig belyses i Läkartidningens serie, som också analyserar konsekvenserna för patienterna, sjukvården och samhället av de förändringar som Socialstyrelsen hösten 1999 fastställde som nationella riktlinjer.

Priset är 85 kronor.

Diabetes

Beställer härmed.....ex av "Diabetes"

.....
namn

.....
adress

.....
postnummer

.....
postadress

Insändes till **LÄKARTIDNINGEN**
Box 5603
114 86 Stockholm

Faxnummer: 08-20 74 35

www.lakartidningen.se
under särtryck, böcker